

לג

ומה שהעמים המהר"ל ז"ל בלשון המדרש שאמר שהשביען בדורו של שמד אין זה ראי' מוכרחת כ"כ להוליד מזה דין חדש של הריגה ר"ל, ואינו מבואר במדרש שיש לו דין שמד אלא שהשביען בדורו של שמד, ואין זה הכרח לפרש דקאי על פסק הלכה שיש לו דין שמד כמובן, ושערי פשטים לא ננעלו. גם אפילו אלו היה מבואר כן במדרש רבה הוא תמוה לכאורה אם הוא נגד הלכה מרווחת בש"ס שבכל העבירות אמרינן יעבור ואל יהרג חוץ מאותן הג' ולא היה מביא המהר"ל ז"ל בחיבורו לסתום דבר התמוה כ"כ נגד ההלכה שבש"ס ופוסקים בפרט בדבר הנוגע לסכ"נ של כלל ישראל ואף לא העיר מאומה אם יש אפילו קצת ספק בדבר, וע"כ כיון דמיפשט פשיטי ליה אותה ההלכה מאיזה טעם שהוא דכן הדין פשוט שהוא ביהרג ואל יעבור ולכן פי' בדרך זה גם לשון המדרש, וא"כ צריך להבין טעמו ונימוקו בזה, גם אינו מובן כ"כ דמה שנעשה ע"י כפי' של הריגה ר"ל אין זה חירות ולמה נקרא זה דחיקת הקץ.

גם צריך להבין לשון הרמב"ם ז"ל באגרת תימן שהאריך באזהרת שלא לדחוק את הקץ וכתב וז"ל: לפי שידע שלמה ברוח הקודש וכו' והזהיר מלעשות זה והשביע האומר ע"ד משל ואומר השבעתי אתכם וכו'. ואינו מובן דכיון שחשב זאת לשבועה חמורה ואמר השבעתי אתכם בעונש חמור ר"ל, למה אמר שהוא ע"ד משל, וכי משלים הוא ממשיל.

לד

והנה בתשו' הרא"ש כלל ה' אות ד' כתב שא"א להשביע הנולדים אח"כ אלא אלה אפשר לעשות, והובא דין זה בש"ע יו"ד סי' רכ"ח סעיף ל"ה בלי שום חולק ועיי"ש בביאור הגר"א. ולפי"ז צריך להבין הן בשבועות דמתן תורה הן בשבועות הללו של דחיקת הקץ האיך יכולים לחול על דורות הבאים ולא מצאנו בשום מקום על שבועות האלו שאינם שבועות אלא חרמות וגזירות. ודברי הרמב"ן שבמשפטי החרם שלו בענין זה קשים להבין, גם לא הזכיר מקושיא זו. אמנם בשבועות דמתן תורה ידוע מה שאמרו חז"ל במה שאמר הכתוב כי את אשר ישנו פה וגו' ואת אשר איננו פה, דר"ל שכל הנפשות שבישראל אף העתידין להבראות עד סוף כל הדורות ואף גרים העתידין להתגיר כולם היו שם במעמד הנבחר ובעת קיום הבריתות והשבועות, וא"כ אין זה דומה לשאר שבועות שמשביעין את הנולדים. אבל על אלו השבועות של הגליות ודחיקת הקץ לא מצינו מתי נעשה כזאת.

וּיֹאֵל מֹשֶׁה

סו

ואולי הוא כמ"ש חז"ל שבועות ל"ט דלא רק המצוות שנאמרו או קבלו בסיני אלא אף מצות העתידין להתחדש כגון מקרא מגילה קבלו בסיני. ובמדרש רבה סדר יתרו פ' כ"ח מבואר יותר שכל הנביאים קבלו נביאותן מהר סיני, וכה"א משא דבר ה' ביד מלאכי בימי מלאכי לא נאמר אלא ביד מלאכי שכבר היתה בידו הנבואה מהר סיני, ועד אותה שעה לא ניתנה לו רשות להתנבאות, וכן ישעי' אמר מיום שניתנה תורה בסיני שם הייתי וקבלתי את הנבואה הזאת, אלא ועתה ה' שלחני, ולא רק הנביאים בלבד, אלא אף החכמים העומדים בכל דור ודור כל אחד ואחד קיבל את שלו מסיני, וא"כ בשיר השירים שהוא קודש קדשים יותר מכל כתבי קודש כמ"ש חז"ל, בודאי שנאמר עוד בסיני, דלא גרע משאר נביאות ודברי חכמים, וא"כ גם אותן הפסוקים דהשבעתי אתכם גאמרו בסיני, ויוכל להיות שהיו או אותן השבועות לכל הנשמות שהיו שם אף אותן העתידין להבראות.

אמנם כיון שיש באותן השבועות גם שבועה לאומות העולם, שהשביע אותם הקב"ה שלא ישעבדו בישראל יותר מדאי, כמ"ש בגמרא ובמדרש, בזה ודאי קשה כי האומות ודאי לא היו בסיני ולא אמרו בגמרא אלא בגרים העתידין להתגיייר שהיו בסיני, דכבר כתב הרמ"ע מפאנו ז"ל בעשרה מאמרות דגרים מינן נידחו, אבל לא שאר האומות. ובאבני נזר סי' תנ"ד נתקשה בשבועות הגליות גם בישראל, דלא מצינו שיאסוף שלמה כל ישראל באמרו השבעתי אתכם כמו שהיה בעת מתן תורה, בפרט באוה"ע מה טובה של השבועה אם לא ידעו כלל מהשבועה. ותי' שהיתה השבועה לשרי האומות, ובישראל היתה השבועה לשורש נשמותיהם למעלה, והאריך בזה. והנה מה שהקשה בישראל שלא אספם שלמה, כבר כתבתי דיש לתרץ שהי' בשעת מ"ת, אלא שאח"כ נתגלה הנבואה ע"י שלמה. ומ"ש שהיה מן הראוי שיאסוף שלמה את כל ישראל שיקבלו עליהם השבועה, איני יודע מה תועלת באסיפת כל ישראל כיון שהשבועה הוא לדורות הבאים שלא היו עדיין בעולם, אלא שבמתן תורה הביא הקב"ה בדרך נס כל הנשמות העתידין להיות.

לה

ובעיקר התירוץ שכתב שהיתה השבועה להשרים ולשורש נשמותיהם של ישראל למעלה, לכאורה עפ"י הלכה אין מקום לשבועה כזה. דהנה בעל העקידה בפרשת נצבים שער תשעה ותשעים נתקשה מאוד גם בשבועת התורה שאמרו חז"ל בכל מקום שמושבעין ועומדין מהר סיני, והביא הכתוב ביחזקאל

י"ח מה לכם אתם מושלים את המשל הזה אבות יאכלו בוסר ושיני הבנים תקהינה, והאיך תחול שבועה על בנים מכח קבלת האבות, ולא הונח דעתו כלל גם במה שאמרו חז"ל שכל הנשמות שעד סוף כל הדורות היו שם, שהרי מבואר שהתורה והמצוה חובת הגוף הם, וגופא ודאי בהפקירא ניחא להו, ומן הדין אין חבין לאדם שלא בפניו, והיה הוא צריך להיות שם לקבל עליו, וכבר אמרו קטן שנתגייר מטבילין אותו ע"ד בי"ד, ואם הגדיל יכול למחות וכש"כ כשלא היה שם כלל ואין חובת מעשה המצוה נמשכת אלא בהיותו מחובר מגוף ונפש ובהפרדם זה מזה אינו אדם ואינו בכלל וחי בהם כי במתים חפשי, והאריך בזה עד שבא לידי מסקנא שבאמת אינה שבועה ממש אלא הסביר הענין במשל, ותמצית משלו לאחד שמחמת גודל מעלתו נתקנאו בו ושנאו אותו שרים רבים וישטמוהו בעלי חצים ולא מצא מנוח לכף רגליו עד שבא להסתופף בחצר בית המלך לחסות תחת כנפיו, והבטיח לו המלך שאם ישמור את בריתו לילך בדרכיו גם הוא ישמררו ורעה אליו לא תאונה, אלא יעלה מעלה מעלה, וכן היה בכל הזמן ששמר את בריתו, אבל ברבות הימים כאשר הפר את בריתו ופסק את קשר הברית שבינו ובין המלך ולא שמרו ועשו בו השונאים כרצונם, ואי אפשר לומר בזה שהמלך ענשו, כי לא עשה לו מאומה אלא שסילק שמירתו והצרות באים על ידי השונאים שח"ו מכלים את הכל, וכן הוא הענין בישראל, שאם ח"ו מפירים ברית התורה נסתלק השמירה וח"ו נעשה מה שנעשה ע"י השונאים, והאריך בביאור זה טובא כמה דפים, ובשלה"ק ח"א בעשרה מאמרות מאמר השני דף מ"ג ומ"ד הביא הרבה מאריכות דבריו, וכתב אח"כ תמצית כוונתו שלא מכוח שבועה עמדו הדורות ומקיימין התורה, כי אם מהכרח חיותם שהוא חומרא יתירה מהשבועה שאז ראו והכירו שאם יצויר להם לצאת מתחת ידו ומשמרתו ית'ב יהיו כולם נכונים ח"ו להשמיד להרוג ולאבד, ושהפורש ממנו פורש מן החיים.

נמצא לפי"ז דעת בעל העקידה שאף שבועת התורה אינה חלה על זרעם אלא שלפי שיש בזה ענין חמור יותר מהשבועה, לכן קראו אותו בלשון שבועה, וא"כ לפי דבריו ז"ל לשון שבועה שאמרו אינו אלא דרך משל, אבל בשלה"ק כתב שם עליו אח"כ שבאמת דבריו מתוקים ודפח"ת. אמנם בדברי רבותינו ז"ל מבואר שהיתה שבועה ממש וכדאיתא בגמרא שאמר משה לישראל לא על דעתכם אני משביע אתכם, אלא על דעת הקב"ה ודעתי. גם דברי בעל העקידה לא מובנים, שלפי משמעות דבריו העונש על הדורות אם אינם רוצים לקיים קישור האבות אינו אלא שהקב"ה מסלק שבועתו מהם, דהיינו

ו י ו א ל מ ש ה

סח

שמסלק שמירתו, וא"כ מהו זה חלוקי עונשים לזה מלקות ולזה מיתה ולזה גיהנם, והכל הוא עפ"י התורה. וע"כ שהקישור הראשון נשאר בתקפו בכלליו ופרטיו עד סוף כל הדורות, אך מה שמתמ"י בעל העקידה איך היו אבותינו יכולים להוריש שבועה לבניהם ואינו מסתפק בדברי רז"ל שאמרו שכל הדורות היו שם ונשבעו בעצמם רק מקשה מאחר שלא היה גופם שם והמצות הם חובת הגוף ע"ז תירץ שכמו שהנשמות של כל הדורות היו שם כך היו שם המרכו והפנימיות של הגופים, והאריך טובא לבאר מציאת האופן בזה, ועיי"ש באריכות דבריו. ולכאורה לא הבנתי הלא גם מאותן המאמרים שהביא העקידה בעצמו מה שאמרו חז"ל בכ"מ שמושבעין ועומדין מהר סיני, שהלא אמרו בזה שמחמת כן אין שבועה חלה על דבר אסור, שאין שבועה חלה על שבועה, וא"כ גם בזה מבואר שהיא שבועה ממש. ולא הקשה מזה בשלה"ק אלא ממה שאמר להם משה רב"ע"ה שמשביעם על דעתו. ואולי שם אפשר לומר דאף שאינו שבועה ממש אלא כיון שיש בו חומר איסור שבועה ג"כ לא חלה עוד שבועה עליו, אבל ממה שהוצרך להודיעם שמשביעם על דעתו בזה מבואר שהוצרכו לידע באיזה אופן יקבלו השבועה, ואלו לא הי' משביעם על דעתו היה להם טענה נגד השבועה, זה ראי' מוכרחת שהוא בדין שבועה ממש.

לו

ולפי זה לא קשה מידי על אמרם בשבועת הגלות אף להאומות העולם שלא היו ולא נבראו עדיין, כי לדעת בעל העקידה אף בשבועת התורה שהיו שם כל הנשמות לא חלה השבועה, וצ"ל דמה שהביא הקב"ה לשם כל הנשמות לא הי' בשביל קיום השבועה שאינו מועיל אלא שבודאי היה עליהם איזה השפעה בהיותם שמה במעמד הנבחר הקדוש והנורא או טעמים אחרים שאינם נודעים לנו, ולשון השבועה הוא רק דרך משל לחומר הענין בשביל שיש בו חומר אחר יותר מן השבועה. וגם השלה"ק הסכים לעצם הרעיון שבדבריו שכתב ע"ז שבאמת דבריו מתוקים אלא שבשביל שיש לזה סתירה מהש"ס וגם קשה מחלוקי עונשים לכן נטה מדבריו. וא"כ בשבועת הגלות שאין שם קושיות אלו שפיר אפשר לפרש כסברת בעל העקידה ולא קשה מידי דבאמת במצרים היה קודם שנאמרה אותה השבועה, ואעפ"כ נענשו בעונשים קשים ומרים עד שננטעו בים סוף בשביל מה שעשו עם ישראל, וכבר כתבו בזה הרמב"ם והראב"ד ז"ל שהכל היה בדין ומשפט, וכן לעתיד בעת אשר נקם ישיב לצריו על כל מה שצערו את ישראל בגוף ובנפש באכזריות

נוראה תגיע אליהם הנקמה בהרבה חומר יותר מאיסור שבועה, ולא אמרו בזה לשון שבועה אלא להזכיר חומר הענין כסברת בעל העקידה, ולהלן יתבאר עוד הסבר בזה למה נזכר בכה"ג לשון שבועה.

ומעתה אפשר להבין גם דעת הרמב"ם ז"ל שכתב על שבועת הגליות אף לישראל דרך משל דכיון שלא נתגלה אותה השבועה בסיני אלא אח"כ ע"י שלמה המע"ה וגם יש שמה שבועה לאומות העולם, לכן סובר שאינה שבועה עפ"י הלכה מטעמים הנו"ל אלא נכתב לשון שבועה דרך משל בשביל שהוא ענין חמור מאוד גם מבלעדי השבועה, וכדי להבין מהו החומר כ"כ שיש בזה מבלעדי השבועה, גם למה הזכירו בלשון שבועה אם אינו עפ"י הלכה, לזה ראיתי להקדים לבאר דעת הרמב"ם ושאר ראשונים ז"ל בסימני הגאולה וביאת המשיח אשר לזה כל מאוויינו ותקות נפשנו, ובוה יתבאר עוד טעם למה אין זה שבועה עפ"י הלכה.

לו

הנה הרמב"ם ז"ל באגרת תימן כתב על מעשה שהיה אז באחד שאמר שהוא משיח והראה אותות ומופתים תחית המתים וכדומה, ונמשכו הרבה מישראל אחריו, וכתב שם באריכות הרבה מאוד להזהיר שלא להאמין בו, ותמה שם על החכם שכתב אליו שכיון שעמד על ספרי החכמים האידך יטעה בזה, והאריך לבאר מעלת המלך המשיח שהוא נביא גדול מאוד וגדול מכל הנביאים מלבד משה רבע"ה, גם יחד אותו ית"ש בדברים שלא יחד משה רבע"ה שנאמר והריחו ביראת ה' וגו' לא למראה עיניו ישפוט וגו' ונחה עליו רוח ה' וגו' ויעמוד איש שלא נודע קודם השאותו והאותות והמופתים שיראו על ידו הן הן הראיות על אמיתת יחודו, וידוע שאין הקב"ה מנבא אלא מי שהוא בתכלית המדע וכתב עוד שיוכל ללקוט מכל ספרי התנ"ך מעלת המשיח והמדה המיוחדת לו שבשעה שיגלה יבהלו כל מלכי ארץ משמעו ויפחדו ותבהל מלכותם וינכלו איך לעמוד כנגדו בחרב או באלתה, כלומר שלא יוכלו לטעון ולערער עליו ולא יוכלו להכחישו אלא יבהלו מן המופתים שיראו על ידו וישמו יד לפיהם, אבל הסתלק החרום והמלחמה ממזרח שמש וממערב אין זה בתחלת הגלותו אלא אחר מלחמת גוג ומגוג, עיי"ש. וגם בתחלה כתב שאין ספק שחזרת הנבואה היא הקדמת המשיח. העתקתי מקצת מדבריו להבין קצת שיטתו, ולא העתקתי הכל מחמת האריכות הגדול שבדבריו שם ועיי"ש.

ו י ו א ל מ ש ה

ע

והנה מה שאמר שיהיה גדול מכל הנביאים לבד ממשה רבע"ה, נראה טעמו דאף שלפי הפסוקים יהיה גדול יותר מכל הנביאים, מכל מקום כמשה רבינו אי אפשר, כיון שנאמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, אמנם במדרש תנחומא פ' תולדות מבואר שדרש על מלך המשיח בפסוק הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאוד, ירום מאברהם וכו' ונשא ממשה, מזה מבואר שיהיה גדול גם ממשה רבע"ה. וצ"ל לדעת הרמב"ם באגרת תימן כמ"ש שם שבזה יהיה גדול ממשה שיהיה לו מדריגה להיות מורה ודאין לא למראה עיניו ישפוט כמבואר בגמרא ולא היה למרע"ה מדריגה זו. ואם כן אפשר לפרש מ"ש ונשא ממשה על אותה המדריגה, ולא על הנבואה, שזה נגד הפסוק ולא קם נביא כמשה. אמנם לפי המבואר בזה"ק שהמלך המשיח יהיה משה רבע"ה בעצמו, וכן משמע גם בשאר מדרשות, (ומה שנאמר שיהי' דוד כבר תי' באוהה"ק פ' ויחי שיהיה במלך המשיח נשמת שניהם דוד ומשה) ולפי"ז אפשר לפרש מה שאמר ונשא ממשה גם על נבואה, כי אם גם אז יהיה משה אינו נגד הכ' ולא קם נביא כמשה, והרמב"ם ז"ל עדיין לא היה לפניו ספר הזוהר.

וקצת צריך להבין לכאורה מה שהחליט הרמב"ם ז"ל שמדריגה זו דכתיב במלך המשיח והריחו ביראת ד' שידע הכל בריח לא הי' למשה רבע"ה ולכאורה מנ"ל שלא הי' מדריגה זו למרע"ה, שהרי מבואר בזה"ק פ' בלק דף קפ"ו בעובדא דינוקא שידע בר' יצחק ור' יודא שלא קראו ק"ש ואמרו לי' ברי במה ידעת, א"ל בריחא דלבושיכו ידענא כד קריבנא לגבייכו, והביא שם בניצוצי אורות ממדרש רות שגם אדם הראשון ידע הכל בריח, והביא ג"כ מ"ש הרח"ו ז"ל בשבחי האר"י ז"ל שהי' מכיר בריח הבגדים כינוקא דבלק, וכתב בשו"ת השיב משה או"ח סי' כ' דבוודאי כל מה שמצינו באחד מבני העלי' וודאי דמשה כללא דכולהו (זולת במלך המשיח שהעיד עליו הכ' שיהי' גדול ממשה). וכל המדריגות שהי' לשאר בני עלי' חוץ ממלך המשיח הכל הי' למרע"ה, ואף שלא הי' לפני הרמב"ם ז"ל ס' הזוהר, אבל מנ"ל שלא הי' מדריגה זו למרע"ה. וצ"ל דיש במדריגה זו של הרגשת הריח כמה בחינות זו למעלה מזו, כמו שיש בנבואה כמה מדריגות, וכל הנביאים לא הגיעו למעלת מרע"ה בנבואה, כמו כן מדריגה זו דכתיב במלך המשיח לא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח שיוכל לחתוך דין ומשפט בין אדם לחבירו בלא ראי' ובלא שמיעה כלל אלא בריח בלבד, זה לא הי' עדיין. ואף שהיו בני עלי' שהרגישו הרבה ענינים בריח, אבל לא הגיעו עד כדי

כך לחתוך דין ומשפט בין אדם לחבירו, או להוציא ממון וכדומה בריח בלבד. ומצינו בגמרא יומא דף ע"ה כשם שהנביא ה' מגיד לישראל מה שבחורין ובסדקין, כך המן מגיד להם לישראל מה שבחורים ומה שבסדקים. כיצד, שנים שבאו לפני משה לדין, זה אומר עבדי גנבת וזה אומר אתה מכרתו לי, א"ל משה דינו לבקר משפט, למחר אם נמצא עומרו בבית רבו ראשון בידוע שזה גנבו, נמצא עומרו בבית רבו שני בידוע שזה מכרו לו. וכן איש ואשה שבאו לפני משה לדין הוא אומר היא סרחה עלי והיא אומרת הוא סרת עלי, אמר להם משה דינו לבקר משפט, למחר אם נמצא עומרה וכו', והרי שהוצרך לידיעה זו ע"י המן שלמחר בבוקר. וגם יתרו אמר לו על דינים ומשפטים נבול תבול. ומשה אמר תקריבון אלי ושמעתי, שה' צריך לשמיעה עכ"פ, ובמלך המשיח אמר הכתוב שאינו צריך כלל לראי' או שמיעה אלא חותך הכל בריחא בעלמא, וא"א לנו להאריך בפלפולים בדברים שאין לנו בהם השגה כלל ועיקר, אלא עכ"פ צ"ל שכך הבין הרמב"ם ז"ל מלשון הכתובים ודברי חז"ל. ומה שאפשר לסמוך בדינים על הנביאה והמן והרגשת הריח אף כי תורה לא בשמים, כבר כתב המהר"ם בן חביב שאך במה שתלוי בבירור הלכה אמרינן לא בשמים היא, אבל במה שתלוי במציאות לברר האמת והשקר, אפשר לסמוך על מדריגות כאלו אם ברורים המה.

אמנם צריך להתבונן בזה שלכאורה בהשקפה ראשונה דברי הרמב"ם אלו נראין כסתירה נגד מ"ש בס' היד פ"א מהלכות מלכים הלכה ג': אל יעלה בדעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחיה מתים וכיוצא בדברים אלו אין הדבר כך, שהרי ר"ע היה נושא כליו של בן כוזיבא ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח, עד שנהרג בעונות, ולא שאלו ממנו חכמים לא אות ולא מופת. ועיקר הדברים ככה הן שהתורה הזאת חקי' ומשפטי' לעולם ולעולמי עולמים ואין מוסיפין עליהן ולא גורעין מהם, ואם יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצות כדוד כפי תורה שבכתב ושבעל פה ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזקה בחקה הרי הוא בחזקת משיח אם עשה והצליח וכו'. מבואר מזה שלא נתן סימן למלך המשיח אלא זה שיכוף כל ישראל לקיום התורה ולחזק בחקה, וזולת זה א"צ שום אות ומופת כמו שהביא מבן כוזיבא. ובאגרת תימן האריך להביא הרבה מעלות ומופתים נוראים שיהיה במלך המשיח אשר מי שאין בו כ"ז בודאי זה אינו משיח, ונראה לכאורה כסתירה. וכבר הבאתי לעיל שבתשובותיו לעת זקנתו אחר שכבר כתב ס' היד הסכים לכל מה שכתב באגרת תימן.

ו י ו א ל מ ש ה

עב

לח

אמנם במעט התבוננות אין שום סתירה בדבריו, דהנה גם בס' היד כתב אח"כ בהלכות מלכים פ' י"ב שיהי' נביא שיתקבצו אליו כל ישראל ויתיחסו כולם על פיו ברוה"ק שתנוח עליו, והביא ע"ז הכתוב עד עמוד הכהן לאורים ותומים, ומובא בכ"מ שם דברי התוספתא אמרו עד עמוד הכהן לאורים ותומים כאדם שאומר לחבריו עד שיבא משיח. ומבואר בזה שיהי' בידו האורים ותומים שהוא גדול מנבואה, שאף בימי עזרא שהיו נביאים גדולים לא יכלו להעיד על יחוסי כהונה יען שלא הי' בידם האורים ותומים, והאו"ת בוודאי הוא נס נפלא מהנפלאות הגדולות שהיו בעולם. ובס"ט מה' תשובה כתב עוד על מלך המשיח שיהיה בעל חכמה יותר משלמה, ונביא גדול הוא קרוב למשה רבינו, ולפיכך ילמד כל היום ויורה אותם דרך ה' ויבואו כל הגוים לשמוע לו. א"כ חזינן ברור שגם בס' היד דעתו שיהיה מלך המשיח נביא גדול יותר מכל הנביאים עד קרוב למרע"ה, כמו שהוא באגרת תימן. וגם כתב שיבואו כל הגוים לשמוע לו, שזה ודאי אינו דרך הטבע שיבואו כל הגוים לשמוע לאדם אחד מישראל. וכבר כתב הרמב"ם ז"ל בהלכות יסוה"ת פ"ז שאין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה גבור במדותיו ולא יהא יצרו מתגבר עליו בדבר בעולם אלא הוא מתגבר בדעתו על יצרו תמיד והוא מתקדש והולך ופורש מדרכי כלל העם והולך ומורו עצמו ומלמד נפשו שלא תהי' לו מחשבה כלל באחד מדברים בטלים ולא מהבלי הזמן ותחבולותיו. והאריך עוד בדברים כאלה עד שכתב לבסוף על הנביא שכשמשלחים אותו נותנין לו אות או מופת כדי שידעו העם שה' שלחו באמת, ולא כל העושה אות ומופת מאמינים לו שהוא נביא, אלא אדם שהיינו יודעים בו מתחלתו שהוא ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו שנתעלה בהן על כל בני גילו והוא מהלך בדרכי הנבואה בקדושתה ובפרישותה ואח"כ בא אות או מופת מצוה לשמוע ממנו, עכ"ל. וכן כתב עוד בפרק עשירי שכל נביא שיעמוד לנו ויאמר שה' שלחו אומרים לו אם נביא אתה אמור דברים העתידים להיות, והוא אומר, ואנו מחכים לראות היבואו דבריו אם לא יבואו, ואפילו נפל דבר קטן בידוע שהוא נביא שקר. וכתב עוד אח"כ ובודקין אותו פעמים הרבה אם נמצאו דבריו נאמנים כולם הרי זה נביא אמת. ואם כן כיון שכתב הרמב"ם ז"ל שהמלך המשיח יהיה נביא גדול ועכצ"ל שיתנסה באות ומופת בצירוף כל המדות הנ"ל שמוכרח להיות בנביא, ואם כן הדבר ברור שמה שכתב בתחלה שאין צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחיה מתים וכיוצא בדברים אלו אין הכוונה אלא שאין צריך לעשות מופתים כאלו

המתחדשים דברים בשינוי טבעו של עולם, כמו תחיית המתים ושאר שינוי הטבעים, שיהיה אח"כ לעתיד, אבל המלך המשיח בעצמו ע"כ שיהיה איש פלאי וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בפיה"מ פ' חלק על מלך המשיח ויגדל שמו וזכרו יהיה מלא הגוים יותר מן המלך שלמה וישלימו אתו כל האומות ויעבדוהו כל הארצות לצדקו הגדול ולנפלאותיו שיהיו על ידו ולא ישתנה במציאות שום דבר ממה שהוא עתה אלא שהמלכות תחזור לישראל. והרי שהרבה בנפלאות שיהיו נעשים על ידו אלא שבמציאות העולם לא ישתנה שום דבר, ובוה מיושב שאין סתירה בדברי הרמב"ם בין מ"ש בס' היד ובין מ"ש באגרת תימן, ואין להאריך בביאור פרטי הענינים שבשם, ומוכן להמעיין.

וצ"ל שגם בן כוזיבא היה איש קדוש ונורא וראוי לנבואה בכל המדות שחשב הרמב"ם ז"ל, וראי' ברורה מן הש"ס שאמרו חכמים נחזי אנן אם הוא מורח ודאין, וזה מדרגה שלא היה אף למרע"ה, כמ"ש הרמב"ם באגרת תימן, ואם הוא אינו ראוי לכך האיך נסתפקו בו החכמים אם יש לו מדריגה זו עד שבאו לנסותו. גם הלא החליט הרמב"ם ז"ל גם בס' היד שהמלך המשיח נביא גדול יותר מכל הנביאים, וכבר השריש לנו שא"א להאמין בא' שהוא נביא אלא אם כן יש בו כל המדות שחשב הוא ז"ל, א"כ האיך חשבו החכמים בתחלה על בן כוזיבא שהוא מלך המשיח אם לא היו בו כל אלו המדות שראוי לנבואה, ובמה שאמר לא תצא אלקים בצבאותינו, כבר פירשו דהיכא שא"א לנצח בדרך הטבע אלא צריך ניסים והשגחה פרטית להצילם, צריך זכותים יותר, משא"כ אם הוא חזק בדרך הטבע אלא אדרבה אם רוצים לענשו מן השמים צריך שיהיה עפ"י נס בניקל יותר להנצל, וז"ש לא תצא אלקים בצבאותינו, שלא יצא מדת הדין בכוונה לענשו, וכן הוא במדרש רבה שהיו אומרים לא תסעוד ולא תכונן, וגם בזה נראה שהי' ע"ד שאמרו חכז"ל בגיטין דף ע' על בר דרומא הלשון אכשלי' פומי' שלא אמרו בכוונה אלא נכשל בפיה, ולא כמו שיש טועין בזה שלא האמין ח"ו בהשגחה. גם בני דורו היו אז צדיקים גמורים ולא מצאו חכמו"ל בהם שום חטא אלא זה שלא היו מתאבלין על ירושלים. ויוכל להיות שלולא החטא הזה היו בבחינות זכו אחישנה והיה אז מציאות לגאולה, אבל מחמת שהיה חטא ביניהם לא היה הזמן מוכשר להיות אחישנה, וממילא הוא דחיקת הקץ ונתקיים בהם מ"ש חז"ל בזה אני מתיר את בשרכם ר"ל. — ובעת שעמדתי על קברו של רבי עקיבא כשהייתי בקיץ הזה בטברי' עלה בדעתי איזה רעיון לתרץ דברי ר"ע שלא טעה אלא הי' סיבה גדולה מן השמים לדרוש אז כן, וחשבתי טעם

ויואל משה

עד

נכון בדבר, אלא שאין רצוני להאריך בזה כעת. — ובאמת אין אתנו יודע עד מה ועמקו דרכיהם של התנאים הקדושים ואנחנו לא נדע, והנגלות לפנינו דברי חז"ל שהי' אז מכשול נורא ואיום ר"ל מהטעות של דחיקת הקץ, וגם מסקנת הש"ס הוא דקטלוהו רבנן. ומכל שכן שאנן יתמי דיתמי מוכרחין לברוח יותר בכל אופן ואופן מכל מיני צעדים של דחיקת הקץ הרבה יותר מהבורח מן הארי הרודף אחריו להורגו ר"ל. והשי"ת ירחם עלינו ועכ"י וישלח לנו ג"צ בב"א.

לט

והרדב"ז כתב דאם לא חזר בו ר"ע הי' בשביל שלא בא לפניו דין שיהיה צריך לדון ע"י הריחו, ומבואר דעתו ז"ל שבזה אין פלוגתא, וכולי עלמא סברי דהמלך המשיח יהיה מורח ודאין, ולכן צריך לדחוק שלא בא אז לפני ר"ע דין כזה, והוא דוחק, דכיון שחכמי דורו בדקו אותו אם הוא מורח ודאין האיד לא ידע מזה ר"ע, ונראה מדבריו שמשופק אם חזר בו ר"ע. אמנם בספר יוחסין למהרא"ז ז"ל במאמר א' אצל ר"ע כתב בהדיא שגם ר"ע אחר שראהו שלא היה מריח הרשעים נתיאש הימנו, וכתב שזה שורש גדול בענין המשיח. גם בדברי המהרש"א סגהדרין דף צ"ג שכתב שגם ר"ע טעה בו בתחלה, מזה משמע שגם הוא לא טעה בזה אלא מתחילה, אבל שוב חזר בו. ולפלא בעיני מה שהלחם משנה עושה פלוגתא אם צריך להיות מורח ודאין, וכפי הנראה לא היה לו האגרת תימן שמבואר בהדיא גם בדברי הרמב"ם ז"ל שהמלך המשיח צריך להיות מורח ודאין. והנך רואה שהרדב"ז והמהרא"ז פשיטא להו שאין בזה מחלוקת גם לפי דברי הלח"מ עכ"פ בנבואה מבואר גם בס' ה"ד שצריך להיות קרוב למרע"ה, ולהלן אדבר עוד בזה בענין פלוגתת הרמב"ם והראב"ד ובדברי הכ"מ והלח"מ בענין בן כוזיבא.

מ

והנה לכאורה לשון הרמב"ם ז"ל אינו מובן, שהתחיל לומר שהמלך המשיח אין צריך לעשות אותות ומופתים וסיים שעיקר הדברים ככה הן שהתורה הזאת חקי' ומשפטי' לעולם ולעולמי עולמים ואין מוסיפין עליהם ואין גורעין מהם, ואינו מובן קישור הדברים, וכי אלמלי היה צריך המלך המשיח להקראות אותות ומופתים היה בזה שינוי או הוספה וגרעון בתוה"ק, ומדוע תלה אותות

ומופתים בשינוי התורה ח"ו. והנה מ"ש סימן הראשון שהמלך המשיח יכוף כל ישראל לקיום התורה"ק ולחזק בחקי', מקור הדבר כמ"ש בה' תשובה פ"ז הלכה ה': אין ישראל נגאלין אלא בתשובה, וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן, ומיד הן נגאלין, שנאמר והיה כי יבואו עליך כל הדברים וגו' ושבת עד ה' אלקיך ושב ה' אלקיך וגו'. וצריך להבין הלא היא פלוגתא בגמרא סנהדרין צ"ז ע"ב דלר"א אין נגאלין אלא בתשובה, ור"י חולק, וכן היא פלוגתא בין רב ושמואל, דרב אמר כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, ושמואל אמר דיו לאבל שיעמוד באבלו, ופירש"י ז"ל בלשון ראשון אם לא יעשו תשובה אינו עומד באבלו כל הימים אלא ודאי קץ לדבר, ובל"א פי' דיו לאבל דיין לישראל צער גלות אפילו בלא תשובה נגאלין, ובכל מקום בר"א ור"י הלכה כר"י, גם ברב ושמואל הלכה כשמואל בדינא, ומדוע החליט בזה כר"א ורב, שבלא תשובה אין נגאלין.

ולכאורה חשבתי כיון שאמרו בש"ס בבלי דאר"י שאם אין ישראל עושין תשובה הקב"ה מעמיד להם מלך שגזירותיו קשים כהמן, וישראל עושין תשובה וחוזרין למוטב, הגם שבירושלמי פ"א דתענית איתא בהיפך דר"א אומר שעושין תשובה ע"י מלך קשה כהמן ור"י חולק, נמצא לר"י אף בלי תשובה כלל נגאלין, אבל כיון שבכל מקום הלכה כש"ס בבלי ולפי שיטת הבבלי אף ר"י סובר שיעשו תשובה אלא שיהיה ע"י מלך קשה כהמן, לכן החליט שאין נגאלין אלא בתשובה. אבל אי אפשר להעמיס זה בדעת הרמב"ם שהרי כתב בהלכות מלכים שהמלך המשיח יכוף כל ישראל לקיום התורה"ק א"כ כתב שהתשובה תהי' ע"י מלך המשיח ולא ע"י מלך קשה כהמן. ובאמת בברייתא השני' שבבבלי אח"כ דתניא אידך שמה באריכות טענת ר"א ור"י מקראי שמה לא נזכר מאומה מתשובה שע"י מלך קשה, ואדרבה מלשון הכתובים שהביא ר"י לבסוף נראה שאף בלי תשובה, אלא מחמת גודל הצרות והשפלות ירחם השי"ת ויביא משיח, עיי"ש בגמרא וברש"י ז"ל. וכן הוא הלשון במה שאמר שמואל דיו לאבל שיעמוד באבלו, כאשר הבאתי לעיל שתי הלשונות שברש"י ז"ל שהוא אף בלי תשובה שהתניא אידך סובר כדעת הירושלמי.

גם לפימ"ש הרמב"ם ז"ל שיש הבטחה מהתורה"ק שיעשו תשובה בסוף גלותן והקרא דושבת עד ה' וגו' הוי הבטחה, אם כן האיך איתא בזה פלוגתא מה יהיה אם לא יעשו תשובה אם יהיו נגאלין, הלא הוא דבר שאינו במציאות שלא יעשו תשובה שהרי א"א להסתפק במה שהבטיחה התורה"ק.

ו י ו א ל מ ש ה

עו

ועוד מה יענו החולקין וסוברין שאף בלי תשובה יהיו נגאלין לאותו פסוק דושבת. ובאמת בכל הברייתות הן בבבלי והן בירושלמי שהביאו כמה קראי לא הזכירו כלל מאותו הפסוק דושבת שהביא הרמב"ם ז"ל, אלא שבירושלמי יש ברייתא אח"כ שהביא קרא דושבת, ושמה לא נזכר כלל אם אותה ברייתא היא בפלוגתא דר"א ור"י או לא. גם במהרש"א מגילה דף ל"א ד"ה כה כתב הלשון שלעתיד יהיו נגאלים ע"י התשובה כמפורש בפ' נצבים ושבט וגו'. הנה כתב שהוא מפורש, והלא כיון שהוא פלוגתא בגמרא האיך אפשר לומר שהוא מפורש.

גם הנה בפלוגתא דר"א ור"י אמרו אח"כ שתיק ר"א ולא השיב כלום לר"י על קושייתו, ומבואר בתוס' בבא בתרא דף י"ב ע"א ד"ה ומודה שהביאו מכ"מ בש"ס דלא אמרינן דלא חש להשיבו אלא ברב בתלמיד, אבל בתלמיד חבר לא אמרינן דלא חש להשיבו, אלא מדשתק אודי' אודי ליה. וכן כתב הרמב"ן במלחמות פ"א דסוכה גבי ראש תור וכן הוא בכמה פוסקים. ועי' בשו"ת ח"צ סי' קכ"ד. ולפי"ז בר"א ור"י דהוי חברים ובר פלוגתי' מדשתק ר"א שמע מינה דאודי' אודי ליה, ואם כן לכאורה אין כאן פלוגתת התנאים, ולכו"ע אפשר שיבוא משיח בלא תשובה, אבל אי אפשר לומר כן שהרי גם רב אומר אין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים, ופירש"י ז"ל אם כל ישראל חוזרין בתשובה יבוא ואם לאו לא יבוא, ואם נימא שהודה ר"א לר"י הא רב דלא כמאן, ואי אפשר לומר רב תנא ופליג, שהרי אמרו בגמרא אחר פלוגתת רב ושמואל כתנאי והביאו ע"ז פלוגתת ר"א ור"י אלמא דר"א ור"י נשארו בפלוגתא ולא הודה לו.

70

ואפשר שיש לחלק עפ"י מה שאמרו בגמרא שבת דף כ"ט ע"ב א"ל אי שתיקי לך כדשתקי חכמים לר"י נפיק מיני' חורבא. ומבואר בזה שיש טעם שלא לשתוק דלא ליפוק חורבא משתיקתו, וזה שייך בפלוגתא שהוא נוגע להלכה דנפיק מזה טעות בהלכה, אבל בפלוגתא שאינו אלא דברי אגדה ואין נפקא מינה להלכה כי באמת מהזיבין לעשות תשובה אף אם אינו תלוי בזה ביאת המשיח כמ"ש הרמב"ם במאמר קידוש השם, שאין קיום התורה"ק תלוי בביאת המשיח, ואף מי שאינו זוכה לביאת המשיח מוטל עליו לקיים כל התורה כולה, ועי' תשו' ח"ס יו"ד סי' שני', ואין בפלוגתא זו אלא כיצד יעשה השי"ת בענין ביאת המשיח, כמו שמצינו פלוגתות כאלו בדברי אגדה שאין לנו מהם שום נפקא מינה בהלכה, ומטעות כזה לא נפקי מיני' חורבא ע"כ אין ראוי משתיקתו דהוי הודאה.

ובחידושי הרמב"ן מס' ב"ב ד' ס"ב הביא בתחלה דברי הר"ת דשתיקה הוי כהודאה אבל לבסוף מסיק דספיקא הוא ובדיני ממונות קולא לנתבע ובאיסורא לתומרא, וכתב ע"ז הק"נ בביצה פ' משילין אות ש' דכיון דספיקא הוא אינו לחומרא אלא באיסורא דאורייתא, לא באיסורא דרבנן, וכעין זה הוא בשו"ת מהרי"ט ח"א סוף סי' פ"ג אלא שיש לחלק מענינו של המהרי"ט לכאן ואינו דומה לגמרי כמבואר להמעין ואין להאריך בזה, ועכ"פ נראה שאין זה מוחלט כלל ומדאמרו בגמרא כתנאי בודאי שידעו דרב סובר דר"א ור"י עדיין במחלוקה הן עומדים, אלא שאעפ"כ ר"א ור"י הלכה כר"י, גם בפלוגתא דרב ושמואל מלבד דהלכתא כשמואל בדיני, ולא מבואר אחר כך בגמרא מימרא דר' יוחנן שאמר אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב, בדור שכולו זכאי דכתיב וכו' בדור שכולו חייב דכתיב וירא כי אין איש ואשתומם כי אין מפגיע וכתוב למעני אעשה, ומבואר בזה דסובר דאפשר שיבוא בן דוד בדור שכולו חייב, והקב"ה אך למענו יעש וזה דלא כרב שאמר שאם לא יחזרו כל ישראל בתשובה לא יבוא.

הגם שבודאי אין הפי' כולו חייב שח"ו לא יהי' בישראל שום שומרי תורה ומצות שזה אי אפשר שהוא בכלל ההבטחה דלא תשכח מפי זרעו, שלעולם יהי' בישראל איזה שומרי תורה ומצות, והרמב"ם כתב במצוה דקידוש החודש בכה"מ מצוה קנ"ג שא"א שיעדר א"י לגמרי מבני ישראל כי יש הבטחה מהקב"ה שלא יהי' ח"ו כליון האומה, וכשאין אנשים מבני ישראל בארץ ישראל אין לנו קביעת החדשים שא"א לקידוש החודש אלא בארץ ישראל ובטלו המועדות מכל ישראל וזה הוי ח"ו כליון האומה, גם הרמב"ן לא פליג בזה אלא על גוף ההלכה שלדעתו אף אלו לא הי' עכשיו בא"י שום איש מישראל ג"כ לא בטלו המועדים והחדשים, כי סגי בקביעות התדשים שנעשו אז ע"י הלל הנשיא עד ביאת הגואל, ואם ביטול המועדות בלבד הוי ח"ו כליון האומה ומכש"כ בביטול כל התורה כולה, והקב"ה הבטיחנו שלא יכלה זרעו, וא"כ בודאי אין הפי'. בכולו חייב כמו שטועים העולם, אבל הפי' הוא בשני פנים, ראשית ידוע דהעולם אחר רובו נידון, ואם ח"ו רובו חייב הוי דין כולו חייב דרובו ככולו, ומבואר בטו"ז ה' ראש השנה סי' תקפ"ב ס"ק ג' דלכן אומרים מלוך על כל העולם כולו שחוא כפל לשון, דמלשון כולו בלבד י"ל שהוא רובו דרובו ככולו, דמצינו הרבה פעמים כן, וכמו כן י"ל בכולו חייב דהיינו רוב הדור שנידון עפ"י רובו גם במיעוט שומרי תורה ומצות שיש בהדור אין בהם שלימות כ"כ שיוכלו להכריע את כל

וּיֹאֵל מִשֶׁה

עח

איש

הדור בכחם וע"ז הביאו הכתוב וירא כי אין ואשתומם כי אין סומך שאין בדור מי שיוכל להכריע את כל העולם כולו בתשובה ומעשים טובים שלו להביא הגאולה ולהשתיק את המקטריגים נגד הגאולה, ואף אם יש עדיין צדיקים בדור שיוצאין זכאים בשאר ענינים מכל מקום בנידון זה שדנין על הגאולה של כלל ישראל שהוא ענין נורא ונשגב, אין מי שיזכה בזה והוי בדין זה כולו חייב ממש, ודרך המקראות וחכז"ל לדבר בלשון זה, וכמו שאמרו חכז"ל בפירושא דקרא ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא אצדיק רשע, דהיינו שאף שהוא רשע ומחויב מיתה מ"מ כיון שבדין זה יוצא זכאי נקרא צדיק בדין זה, אף שלפי האמת אינו צדיק, וכבר האריך בזה המבי"ט והתניא בריש ספרו ליקוטי אמרים האריך טובא במה שאמרו חכז"ל בינונים מחצה זכיות ומחצה עבירות, אף שלפי האמת אין אלו בינונים אלא שלאותו הענין שדברו שם חכז"ל הוי בינונים, לכן קראום באותו הלשון שדרכם ז"ל לדבר בלשונות מושאלים. וכמו כן המימרא דכולו חייב דקאי על דמיירי שם בדין שדנין על הגאולה אף שאינו כן לגמרי בשאר ענינים. ויש טועים שאומרים שמה שהוא כולו חייב זה סיבה להביא ביאת המשיח, וזה ודאי טעות גמור ומוחלט, שאדרבא כל מה שמוסיפין במצות ותשובה ומעשים טובים ומתרחקין מן החטא זה מסייע להתקרבות הגאולה.

אבל מה שאמרו שיבא ב"ד בדור שכולו חייב בזה ביארו דברי הנביאים שהתנבאו מה שיהי' לעתיד, ויש סתירה בהכתובים, וכמו שתירצו גם במה שאמר בעתה אחישנה דהוי סתירה וביארו דבעתה קאי על לא זכו, ואחישנה קאי על זכו. כן תירצו הסתירה דכתוב אחד אומר ואתא עם ענני שמיא ובכתוב אחד אומר עני ורוכב על החמור, וכן הוא בכמה ענינים בש"ס כמו כן הוא בכאן דכתוב אחד אומר ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ ובמקום אחר הוא אומר אין איש ואין סומך אלא למעני אעשה, וכתבו המכוון באלו המקראות שאם יהי' ביאת המשיח בבחי' זכו אחישנה זהו כשעמך כולם צדיקים והוי דור שכולו זכאי, אבל אם לא יזכו לביאת המשיח בבחי' זו ויתמהמה עד הזמן של בעתה שהוא הקץ האחרון שאי אפשר להתאחר עוד בזה ראתה הנבואה שאורך הגלות יביא לידי כך שיהי' דור שכולו חייב, וכמו שיש כמה ברייתות בגמרא שמגידיים ברוח קדשם על העתידות שיהי' בדור של עיקבא דמשיחא פני הדור כפני הכלב והאמת נעדרת ויראי חטא ימאסו ועוד הרבה ענינים נבאים שאנו רואים בדורינו בעוה"ר שכולם נתקיימו. ולא בשביל המעשים האלו שהוא דור שכולו חייב יבוא המשיח,

אלא ביאת המשיח הוא בהכרח כי בזמן הקץ האחרון יש הבטחה מהקב"ה שבשבעה שבכל אופן ואופן תהי' הגאולה, וכמו שאמר ר"י במחלוקתו על ר"א שהביא מקרא כי למועד מועדים, ופירש"י ז"ל אלמא יש קץ בדבר. — אחר כותבי זאת הראוני שפי' זה שכתבתי בכולו חייב כבר כתבו בספח"ק זקוקין דנורא על התנדב"א בהמאמר שכ' בסוף ס' אלי' רבא, והנאני שכוונתי לדעת הגדול, והוא פי' אמיתי לפי פשוטן של דברים.

ועכ"פ מבואר במימרא זו דר' יוחנן שיבוא בן דוד אף לדור שכולו חייב אלא אך למענו יעש. וזה ע"כ דלא כרב שסובר שאם לא יעשו כל ישראל תשובה לא יבוא ורב ור"י הלכה כר"י, ומכש"כ שגם שמואל ור"י תרוויהו פליגי על רב, והיא גם דעת ר' יהושע דהלכה כוותי' לגבי ר"א, ומכש"כ כששתק ר"א דעכ"פ מידי ספיקא לא נפקא אם לא הודה לדבריו, ומדוע החליט איפוא הרמב"ם ז"ל שאין ישראל נגאלין אלא בתשובה, דאף שמצא מבואר כן בקרא אבל דברי חכ"ל עיקר שהם ידעו הכל וביארו כל המקראות ואין לנו להכריע ביניהם אלא לפי הכללים שאמרו, גם מהרבה ברייתות שהביאו בסתמא במס' סנהדרין ובסוף מס' סוטה שהגידו כולם על מצב הדור שבעיקבא דמשיחא ופירש"י ז"ל בסוף סוטה בעיקבא דמשיחא בסוף הגלות לפני ביאת המשיח, ומכל אלו הברייתות שהפליגו כ"כ בשפלות הדור שלפני ביאת המשיח בכל הפרטים ע"כ שהוא כדעת ר"י שיבוא משיח לדור שכולו חייב, והוא לכאורה פלא עצום שהחליט הרמב"ם ז"ל נגד כ"י, ואף הראב"ד ושום א' מהמשיגים לא השיגוהו ומזה ראי' דהכל מודים בזה כמו שמבואר בכללי הראב"ד, והענין צריך ביאור.

ויש להעיר עוד דהנה המהרי"ק בשורש קס"ה כתב דכל כללי הש"ס בקביעת ההלכה אינן אלא על דינים הנוהגים בזמן הזה ולא על דינים שאינם נוהגין אלא בזמן הבית, ואדרבא היכא שהתלמוד פוסק בכיו"ב הלכה כפלוני פריך וכי הלכתא למשיחא, והרבה פוסקים סוברים כן. וביד מלאכי הביא עוד מכמה ראשונים שכתבו כן. אמנם החיד"א בספריו שער יוסף ויעיר און מערכת ה' אות י"ג כתב דמדהרמב"ם והראב"ד והסמ"ג כתבו כל ההלכות שבסדר קדשים וטהרות שאינם נוהגים בזמן הזה והוא עפ"י כללי הש"ס שבידינו, ע"כ דלא סבירא להו הך דמהרי"ק, ולפענ"ד דמדברי הרי"ף והרא"ש שהשיטו כל מה שאינו נוהג בזמן הזה נראה דס"ל כדעת המהרי"ק שאין לנו קביעת ההלכה בזה, אמנם גם הרמב"ם ז"ל שמכריע כל ההלכות אף בהלכתא למשיחא מ"מ במה שאין בידינו אלא ביד הקב"ה לעשותו גם הרמב"ם ז"ל

ו י ו א ל מ ש ה

פ

אינו מכריע וכמבואר בפ"י המשנה בפרק חלק גבי פלוגתא דעשרת השבטים אינם עתידים לחזור כתב שם ז"ל: כבר זכרתי לך פעמים רבות שכל מחלוקת שיהי' בין החכמים שאינו בא לידי מעשה אלא שהוא אמונת דבר בלבד אין צד לפסוק הלכה כא' מהם, וכן כתב עוד בפ"י המשנה במס' סוטה פ' היה נוטל לענין פלוגתא דמתנוונת והולכת יעיי"ש. וא"כ גם בזה שאין פלוגתא וספק אם צריך לעשות תשובה שאף בלי ביאת המשיח החיוב לעשות תשובה ולקיים כל התורה"ק והפלוגתא בזה הוא רק אם הקב"ה יגאלנו אף בלי התשובה והוי זה כפלוגתא דעשרת השבטים ועונש הסוטה דהוי אמונה בהקב"ה האידך יעשה והאידך הכריע הרמב"ם ז"ל בזה שאין נגאלין אלא בתשובה כיון שכבר השריש לנו הך כללא דבכה"ג אין לנו לפסוק הלכה.

מא

אבל האמת יורה דרכו שדברי הרמב"ם ז"ל אינם נוגעים כלל לפלוגתא דתנאי ואמוראי שבש"ס והוא ענין אחר מהתם שבזה הכל מודים, והוא מבואר בקרא לכל הדעות, דהנה במדרש תנחומא פרשת בחקותי סוף אות ג' הפלוגתא היא באופן אחר, דיש שם ג' דעות, ר"י סובר אם אין עושין תשובה אינם נגאליים, ור"ש סובר דאף אם אין עושין תשובה כיון שמגיע הקץ מיד נגאליים ור"א סובר שאם אין עושין תשובה הקב"ה מעמיד להם מלך קשה כהמן ומתוך כך עושין תשובה, ובפרקי דר"א סוף פ' מ"ג הביא ג"כ מימרא דר"י כמו שהוא בתנחומא שאם אין ישראל עושין תשובה אינם נגאלין אלא שסיים אח"כ ואין ישראל עושין תשובה גדולה עד שיבוא אליהו שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אלי' והשיב לב וגו' ומדסיים שאחר ביאת אלי' עושין תשובה גדולה מכלל שקודם ביאת אלי' עושין תשובה קטנה, כמ"ש חז"ל בשבת פרק כלל גדול מכלל דאיכא קטן, וק"ז הישמח משה זלה"ה ביאר שקודם ביאת אלי' ומשיח יעשו תשובה תתאה ואח"כ תשובה עילאה ומתקיים בזה שניהם מה שאמר הקב"ה שובו אלי וגו' וישראל אומרים השיבנו ה' וגו' דהתשובה שעושין קודם ביאת אלי' ומשיח הוי בבחינת שובו אלי, ומה שעושין אחר ביאת אלי' ומשיח הוי בבחינת השיבנו ה'. וכעין זה כתב העקידה פרשת נצבים בשער המאה שתהיה שני פעמים תשובה, אחת קודם ביאת המשיח ואח"כ תשובה יותר גדולה, ופ"י שם הכתוב יעזוב רשע דרכו וגו' וישוב אל ה' וגו', דלכאורה כיון שעזב דרכו הרע הרי עשה תשובה ומה אמר אח"כ וישוב אל ה' אלא שעזיבת דרך הרע בלבד

אינו תשובה שלימה אלא שצריך אח"כ עוד תשובה יותר גדולה. ויש עוד כמה מאמרים בזה שמבואר ששני זמנים לתשובה, הא' קודם ביאור אלי' ומשיח שזה בחינת שובו אלי טרם התגלות המשיח ואח"כ ואשובה אליכם, ועוד יש זמן לתשובה ע"י ביאת אלי' ומשיח שבהם רב ועצום להחזיר את כל ישראל בתשובה וזהו בחינת השיבנו ה'. וברוב המקומות בדברי חז"ל והראשונים ז"ל מבואר שאל' יחזיר בתשובה כל ישראל טרם ביאת המשיח כאשר אביא להלן. גם ברמב"ם הלכות מלכים פ"ב הל' ב' כתב שאל' יהיה שליח ליישר את העם ולהכין לבם ויש מן החכמים אומרים שקודם ביאת המשיח יבוא אלי', אלא שדעת הרמב"ם שיש פלוגתא בזה, ויוכל להיות שהמלך המשיח בעצמו יחזיר את כל ישראל לתשובה טרם שתהיה הגאולה ואח"כ יבוא אלי' להביאם לתשובה יותר גדולה.

ומקור הפלוגתא בזה יתבאר להלן, אמנם הפלוגתא שבש"ס ומדרשים תנאי ואמוראי אם יהיו נגאלין אף בלי תשובה קאי על התשובה שקודם ביאת אלי' ומשיח שבדאי רצון הבו"ה שיהיה שובו אלי ואח"כ ואשובה אליכם, שזה ודאי עדיף יותר, אך ישראל טוענין השיבנו וכו' ואח"כ ונשובה. ובזה פליגי תנאי ואמוראי אם יש מציאות שיהיה התגלות אלי' ומשיח להעולם בלי תשובה, וכן מבואר ברש"י ז"ל שם על הא דאמר רב אין הדבר תלוי אלא בתשובה וז"ל: אם כל ישראל חוזרין בתשובה יבוא, ואם לאו לא יבוא, וכן כתב עוד רש"י ז"ל אח"כ בדף צ"ח כמה שאמר וככלות נפץ וגו' תכלינה, אחר שתכלה גבורתם ויהיו שפלים למאוד תכלינה אלו הצרות ויבוא משיח כדאמרינן כי אזלת יד, והרי שכל פלוגתתם הוא על קודם ביאת המשיח אם יש מציאות שיבוא לשפלות הדור אף בלי תשובה, וע"ז אמרו חז"ל לשון נגאלין, כי התגלות אלי' או משיח לבשר הגאולה זה בעצמו נקרא גאולה אף טרם עשותם שום ענין מהגאולה או קיבוץ גלויות במעשה. וגדולה מזה כתב המהר"ל מפראג ז"ל בספרו נצח ישראל פ' כ"ד דלכן מושבעין שלא יגלו הקץ כי כאשר יגלו הקץ הרי יש כאן גאולה כי מי שידע זמנו לצאת כאלו הוא נגאל, והשי"ת שם הגלות ולא יהיה נמצא הקץ קודם זמנו, ולפיכך אל יגלו הקץ, עכ"ל. וא"כ כש"כ כשיתגלה אלי' או משיח וידעו העולם שבא הגואל שזה בעצמו נקרא גאולה, ועיין ברכות דף י"ט ע"א דנקרא גאולה במצרים בלילה כיון שניתן להם אז רשות לצאת אף שלא היו רשאים לצאת אז אלא אח"כ ביום, וכעין זה הוי ביאת אלי' ומשיח לבשר הגאולה עכ"פ אתחלתא דגאולה אף טרם עשותם שום תנועה של גאולה, ופליגי תנאי ואמוראי על התחלה זו אם אפשר בלא תשובה.

ו י ו א ל מ ש ה

פב

גם י"ל ע"ד שכתב המהרש"א ז"ל בסנהדרין דף צ"ז בפלוגתא דר"א ור"י דגם ר"י סובר שיעשו תשובה ע"י מלך קשה כהמן קודם ביאת המשיח כמבואר שם בגמרא, אלא דהפלוגתא היא דמה שאמר ר"א דאך אם עושין תשובה נגאלין ר"ל תשובה רצונית בלי הכרחת מלך קשה כהמן שזה חשוב יותר, יעיי"ש במהרש"א. וכיון שלא דברו בפלוגתתם אלא מתשובה רצונית י"ל שלא דברו ג"כ מתשובה שתהי' ע"י מלך המשיח, שגם זה אינה כתשובה רצונית לגמרי בזמן הגלות, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בלשונו הזהב שהמלך המשיח יכוף את כל ישראל לקיום התורה, והוי זה ג"כ כענין של כפי', וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בפ' חלק על המלך המשיח ז"ל: ויהי' אותו המלך גדול מאוד וכו' וזכרו יהי' מלא הגוים יותר מן המלך שלמה, וישלימו אתו כל האומות ויעבדוהו כל הארצות לצדקו הגדול ולנפלאות שיהי' על ידו, וכל מי שיקים עליו יאבדהו השם יתעלה וימסור אותו בידו וכו' עיי"ש. וא"כ כש"כ שיהי' פחדו על ישראל והוי כעין הכרח לעשות תשובה, וכבר הבאתי מה שכתבו ז"ל שתשובה זו שאחר ביאת המשיח הוי בחי' השיבנו ה' ולא בחי' שובו אלי. גם בגרים הסביר המהר"ם בן חביב שהגרים שנתגירו בשעת יציאת מצרים וערב רב עלה אתם בעת שראו גדולת משה ואהרן ונפל פחד היהודים עליהם אינם חשובים כמו הגרים שמתגיירים בזמן הגלות ע"י רצונם בלבד, וא"כ כיון שפלוגתת ר"א ור"י הוא אך על תשובה רצונית כמבואר למעלה, לא דברו מאומה מתשובה שאחר ביאת המשיח אלא כמ"ש דפליגי אם יש מציאות שיבוא משיח אם לא יעשו תשובה קודם ביאתו בזמן ההסתרה ועומק הגלות בעוה"ר. ומברייתות ומימרות אחרות בש"ס נראה דלא יעשו ישראל תשובה קודם ביאת בן דוד אף ע"י מלך קשה כהמן, וזה דרך הירושלמי וכנ"ל, על כן לא הביא מזה מאומה, שאינו מכריע בשום פלוגתא בכי האי גוונא כנז"ל. — אבל הרמב"ם ז"ל לא דבר מזה מאומה, שהרי כתב בהלכות מלכים סימן למלך המשיח שיכוף כל ישראל לקיים התורה וחקי' ומדכתב שהמלך המשיח יכוף אותם לקיום התורה הקדושה, ע"כ שלא עשו תשובה טרם ביאתו, כי ביאת המשיח בלא תשובה היא פלוגתא בש"ס ולא אמר בזה שום הכרעה כאשר הבאתי למעלה דעת הרמב"ם ז"ל שדבר שהוא ביד הקב"ה בעצמו אין לו לומר שום הכרעה, אך סובר הרמב"ם ז"ל שאחר ביאת המשיח טרם שיעשה שום תנועה של גאולה או קיבוץ גליות בודאי מקודם יחזור כל ישראל בתשובה, ובוה אין שום פלוגתא והיא כברייתא שנשנית בירושלמי בסתמא ואינו תלוי בפלוגתא דתנאי והוא מבואר בקרא דושבת וגו' שאח"כ נאמר שם קיבוץ גליות וגאולה וביאתן לארץ.

ומבואר בגמרא פסחים דף ו' ע"ב דלא אמרינן אין מוקדם ומאוחר בתורה אלא בתרי עניני אבל בחד ענינא ע"כ מאי דמוקדם מוקדם ומאי דמאוחר מאוחר, וא"כ מבואר בקרא שהתשובה קודמת לכל כשיהיו עוד בסוף גלותן כמ"ש ברישא דקרא והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלקיך שמה ושבת וגו' וסובר הרמב"ם ז"ל דכיון שזוהו הבטחה מהתוה"ק אי אפשר להכחיש ולהיות בזה פלוגתא, ולכן נקט בהלכות מלכים שהמלך המשיח יביאם לידי קיום התוה"ק שזוהו מילתא פסוקא אליבא דכו"ע, דממה נפשך לאותו המאן דאמר שע"כ יעשו תשובה עוד קודם ביאת המשיח בודאי יקיימו אז התוה"ק, אלא אף למ"ד שאפשר שיבוא בלי תשובה עכ"פ זה ודאי שהוא יחזירם בתשובה אחרי שכתב בהלכות תשובה אין ישראל נגאלין אלא בתשובה, וע"כ כוונתו ג"כ על אחר ביאת המשיח כמ"ש בהלכות מלכים וכוונתו על עצם הגאולה שאף אחר ביאת המשיח לא יהיה גאולה בלא תשובה אלא שודאי המלך המשיח השפעתו מרובה בכוח אלוקי להחזיר בתשובה וזה הוא בחינת השיבנו ה'.

וכבר הבאתי לעיל דעת הראב"ד בפי' המשנה שאף אחר ביאת המשיח לא יבואו לא"י טרם שיעשו תשובה ויהי' הבריור בזה אחר שיתקבצו במדבר והרמב"ם לא נחית לפרט הענינים באיזה אופן יהי' אחר ביאת המשיח כמ"ש בהלכות מלכים שאי אפשר לידע כל זאת. אבל זה ברור שלא יהי' כלום בלא תשובה.

מב

והודיע לנו הרמב"ם ז"ל דבר גדול אף שבאמת לדינא אין נפקא מינה לנו לידע מה יהיה אחר ביאת המשיח כמ"ש הרמב"ם בהלכות מלכים שלא להתעסק בזה לידע איך יהיו הענינים אחר ביאת המשיח, וממה נפשך כיון שסובר שזוהו הבטחה מהתוה"ק בוודאי יהיה כן אף אם אנחנו לא נדע עכשיו מה יהי' אח"כ, אמנם דבר זה הוא הכרח גדול לידע עכשיו שלא יהי' מקום לטעות בגאולה של שקר, כי נחזי אנן, דממנ"פ אם כל ישראל יעשו תשובה ויקיימו את התוה"ק בכל חוקותי' ומשפטי' בודאי יהי' תיכף הגאולה, כמ"ש כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, וכמו שאמר משיח לריב"ל היום אם בקולו תשמעו, ואם עדין לא עשו תשובה השריש לנו הרמב"ם ז"ל בהלכותיו שא"א שיהי' גאולה, וכתב שזוהו מבואר בקרא והבטחה מהתוה"ק שהתשובה מוקדמת לגאולה, וא"כ מי שחושב ההיפך, שיש מציאות לגאולה בלי

ויואל משה

תשובה, הרי הוא חושב נגד המבואר בקרא והוא כופר בתורה ר"ל. והרמב"ם ז"ל כתב בפ"א מהל' מלכים דלכן מי שאינו מאמין בביאת המשיח או שאינו מחכה לביאתו הוי כופר בתורה ובמשה רבינו יען שהתורה העידה ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך וגו' והביאך ה' וגו' ואלו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנביאים, עכ"ל. וא"כ קדימת התשובה שהיא קודמת לכל אלו הדברים המפורשים שנאמרו על ידי כל הנביאים הוא ג"כ מבואר באותו הפסוק, והעידה התורה ע"ז כמו על ביאת המשיח.

ואין ספק שאין חילוק בין הכופר בהבטחה זו שאי אפשר לגאולה בלי תשובה להכופר בהבטחה של ביאת המשיח, ואדרבה הוא גרוע יותר, שכבר ביאר החת"ס בחי"ד סי' שני' שמעיקר הסברא אי אפשר לומר שהגאולה הוא א' מעיקרי הדת שאלו ה' ח"ו חטאינו גורמים שיגרש אותנו גירוש עולם, וכדס"ל לר"ע בעשרת השבטים שהם נידחים לעולם, האם מפני זה רשאים הם לפרוק עול מלכות שמים או לשנות קוצו של יוד אפילו מדברי רבנן, ואין זה עיקר ולא יסוד לבנות עליו, אך כיון שעיקר יסוד הכל להאמין בתורה ושם נאמר גאולתינו האחרונה בפרשת נצבים והאזינו א"כ מי שמפקפק על הגאולה הלז הרי הוא כופר בעיקר האמנת התורה, יעיי"ש שהאריך בדברים ברורים, ומכל שכן הכופר בהבטחה זו שבאותו הקרא שאי אפשר לגאולה בלי תשובה שמלבד שכופר במה שמבואר בקרא, גם עצם הענין ליקח לעצמו גאולה ומלוכה טרם הגיע עת הקץ הוא ענין של כפירה ר"ל.

וכבר הבאתי לעיל דברי המהר"ש יפה שכתב במה שאמרו חכז"ל על בני אפרים לא האמינו באלקים, דאף שלא ה' אלא טעות שלפי חשבונם נשלמו הד' מאות שנה והאמינו בדברו ובטחו בישועתו לפי דעתם, מכל מקום כיון שלא מצאו חזון מה' לא ה' להם לעשות גאולה בזרוע בשר, דמדלא מצאו חזון מה' ה' להם לידע שטעו, וכן כתב שם על העלי' בחומה דכיון דה' פזרנו אין לנו רשות להתקבץ עד יקבצנו ה' ע"י משיח, והוא קל וחומר ב"ב של ק"ו בגלות האחרון הוה שאין אתנו יודע עד מה, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל באגרת תימן דכיון דאף בגלות מצרים שמבואר החשבון ד' מאות שנה מכל מקום נעלם מאתנו החשבון ולא ידענו אלא ממה שבא משה ואהרן ואמרו פקוד פקדתי, מכל שכן בגלות הזה שפחדו הנביאים וחרדו מרוב אריכתו, ומבואר בדניאל שהוא סתום ונעלם שא"א לנו לידע מאומה עד יום התגלות המשיח.

ובמדרש רבה דברים פ"א סי' י"ט מהו פנו לכם צפונה. אם ראיתם אותו שמבקש להתגרות בכם אל תעמדו כנגדו. המתינו עד אשר מלך המשיח יבוא ויקיים מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. עוד אמר שם אח"כ אמרו ישראל לפני הקב"ה רבוש"ע עד מתי משועבדים אנו בידו. אמר להם עד שיבוא אותו היום שכתוב בו דרך כוכב מיעקב וגו'. אותה שעה אני מופיע מלכותי ואמלוך עליכם שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון וגו'. וכן הוא במדרש רבה פרשת ויקרא וירא את המקום מרחוק א"ר יצחק עתיד המקום לירחק מבעליו, ולעולם, תלמוד לומר זאת מנוחתי וגו' לכשיבוא אותו שכתוב בו עני ורוכב על החמור. גם במה שאמרו בגמרא אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות מבואר שעכ"פ חירות משעבוד מלכיות תלוי רק בביאת המשיח, דהחולקין בזה לא פליגי אלא במה שסברי שגם שאר שינוי הטבעים המבוארים בקרא יהי' תיכף אחר ביאת המשיח, אבל במה שאמר שמואל בשיעבוד מלכיות בזה לא פליגי. וכן הוא לשון רש"י ז"ל בסנהדרין דף צ"א ע"ב ד"ה כאן לימות המשיח כשיכלה השיעבוד. והרי שהחליט דכלות השיעבוד תלוי בביאת המשיח. ועוד בהרבה מאמרים בדברי חכ"ל אין מספר מבואר בדבריהם שלא תהי' גאולה וחירות משעבוד מלכיות עד ביאת המשיח אלא שאף אחר ביאת המשיח לא יהי' שום גאולה בלי תשובה.

מג

ומבואר במדרש תנחומא הביאו בילקוט תהלים רמז תתס"ה כשברא הקב"ה את עולמו לא בראו אלא במאמר ולא בשבועה, ומי גרם לו לישבע, מחוסרי אמנה הם גרמו לו לישבע שנאמר וישא ידו להם. ומבואר שם אח"כ שאותה השבועה קאי על הגליות כמו שסיים הכתוב ולזרותם בארצות ועל שבועת הגלות מבואר בגמרא בבא בתרא דף ע"ד ע"א ששמע בת קול שאומרת אוי לי שנשבעת ועכשיו שנשבעתני מי מיפר לי, והרי שהשכינה הקדושה מקוננת על אותה השבועה שגורמת אריכת הגלות, וכל כך למה, אלא בשביל מחוסרי אמנה. אבל בעוה"ר להכופרים באמונה אינה מועיל השבועה לגמרי, כי אינם מתחשבים גם עם שבועתו של הקב"ה ועושים גאולה מעצמם. ובילקוט פרשת בא רמז קצ"א כתב מי פרע לכם ממדי וכו' מרדכי ואסתר מי פרע לכם מיון בני חשמונאי שהיו מקריבין שני תמידים בכל יום, מי פרע לכם ממלכות רביעית, נטרונה, והי' לכם למשמרת, אל תאכלו ממנו נא, לא תבעינה מהבהבה. ופי' שם בזית רענן מהמג"א נטרונא שצריכים לשמור

ויואל משה

פו

ולהמתין לא תבעינ'י מהבהבה פי' אל תבקשו לאכול אותה בהבהוב כלומר שאינו צלוי כל צרכו. ומבואר בזה שבגלות הזה שהוא מלכות רביעית אין מי שיפרע מהם להביא הגאולה אלא זכות הנטרונא, לשמור ולהמתין ולקיים אל תאכלו ממנו גא' שר"ל קודם שמגיע העת. ובעוה"ר עכשו שקרבו ימי גאולתינו נתפסו רבים בזה לעבור על אותה האזהרה שלא תאכלו ממנו גא' ולוקחים חבל באכילה המרה הלזו והאריכו את הגלות בעוה"ר, אוי לנו כי חטאנו. אינם מאמינים במה שאמר הקב"ה שכשיגיע הזמן מאיליו אני מביאה בקולי קולות ולא אתעכב, כמו שאמרו במדרש רבה שיר השירים. גם אינו עומד לנגדם שבועתו של הקב"ה שהכל הוא בידו של הקב"ה ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, וזהו כפירה גמורה ר"ל.

מד

וכתב הכלי יקר בפרשת בראשית במה שאמרו אר"י לא הי' צריך להתחיל את התורה וכו' אלא כדי שלא יאמרו האומות לסטים אתם. וקשה מה בכך אם יאמרו לסטים אתם, וכי בעבור זה ישנה סדר התורה. תשובה לזה, לפי שדבר זה גורם כפירה בעיקר כי יאמרו לית דין ולית דיין וכל דאלים גבר, והאריך בזה עד שכתב לבסוף שמה שאמר לא הי' צריך להתחיל אין הפי' שלא יכתוב בתורה כלל הסיפור שמבראשית עד החודש וגו', שהרי יש בו צורך גדול בסיפור חידוש העולם ועוד כמה ענינים עיקריים שמה, אלא ר"ל שמאחר שעיקר התורה למצותי', הי' לו להתחיל התורה במצוה ראשונה והסיפור שמבראשית יאמר אח"כ, ע"כ מתרץ שאלו הי' כותב כן הי' גותן יד לפושעים לפקור על התורה במינות וכפירה. ע"כ הוצרך להקדים סיפור חידוש העולם להורות שלא ע"י לסטיות לקחו הארץ, יעיי"ש שהאריך טובא בזה. והנה מה שנראה מדבריו דכל מיני גזל הוי מינות וכפירה, בזה יש לפקפק דידוע שהקב"ה מניח בעלי בחירה לעשות, וכן הוא בכל העבירות שהמה נגד רצונו ית"ש ואעפי"כ הבחירה חפשית, אבל באותו המאמר שכתב זה על מה שאמרו לא הי' צריך להתחיל את התורה דמיירי שמה מכיבוש הארץ וחירות מן המלכיות, בזה דבריו צודקים מאוד כי כיבוש הארץ וחירות מן המלכיות הוא אך בידו של הקב"ה ונשבע על ככה.

מה

וכבר הבאתי דברי חכו"ל שאמרו עה"כ ידוע תדע, ידוע שאני מפורן, תדע שאני מכנסן, ידוע שאני משעבדן, תדע שאני גואלם. ולכאורה יפלא

ו י ו א ל מ ש ה

פז

מה שכפל הכתוב ידוע תדע להזהיר את אברהם אבינו ע"ה בפרטיות על אלו הענינים של גלות וגאולה וקיבוץ גליות שידע שהוא מהקב"ה, הלא המאמינים יודעים שגם בשאר דברים כל הנעשה הוא מהקב"ה והוא אחד מי"ג העיקרים לידע שהוא לבדו ית"ש עשה ועושה ויעשה לכל המעשים. וכתב הרמב"ן בסוף פרשת בא שאין לאדם חלק בתורת משה עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם בין ביחיד בין ברבים. וכן הרמב"ם ז"ל באגרת תימן פי' הכתוב ואם תלכו עמי קרי דר"ל שיחשבו שיש מקרה בלא השגחה, וכ"כ גם בספר המורה, וא"כ תימה מה שדרשו חז"ל ביתורא דקרא דידוע תדע דקאי בפרטיות על אלו הדברים של גלות וגאולה לידע שהם מהקב"ה, כאלו ח"ו בשאר ענינים אינו כן.

אבל האמת הברור הוא דבשאר ענינים אף שהכל הוא בהשגחה מכל מקום, אמה"כ למען יברכך ה"א בכל מעשה ידך אשר תעשה, שלא לישוב בטל מלעשות, גם אמרו אין סומכין על הנס, וכתב הרמב"ן בסוף פרשת עקב בפסוק י"ג וז"ל: ודע כי הנסים לא יעשה לטובה או לרעה רק לצדיקים גמורים או לרשעים גמורים, אבל הבינונים כדרך מנהגו של עולם יעשה בהם טובה או רעה כדרכם וכעלילותם, עכ"ל. ומ"ש בפ' בא שהכל נסים, הכוונה שאף המלוכב בטבע הוא נסים נסתרים, אבל צריך לעשות כמנהגו של עולם, משא"כ בעניני הגאולה צריך לידע שאך הקב"ה הוא העושה ואין לנו רשות לעשות מאומה אלא תשובה ומעשים טובים, ולכן טרח הכתוב לומר ע"ז ידוע תדע שאין זה כשאר ענינים, ואם רואים לפעמים איזה הצלחה בהלוקחים גאולה שלא כדת אין זה אלא כמו הצלחת הע"ז שאמרו על זה בגמרא ע"ז דף ג"ב הבא לטמא פותחין לו, ונעשה להם אף נסים גדולים כמו שאמר הכתוב ובא אליך האות והמופת וגו' כי מנסה וגו' אתכם, ועי' בספר חסידים סי' תתרנ"ד שאדם רע מצליח יותר כשעושה רע מבעושה טובה כדי לטורדו מן העוה"ב, ועי' מדרש תלפיות ענף הצלחה שהאריך בזה והביא שאם העוברים על החרם מצליחים הוא כדי ליפרע מהם אף על ההצלחה, ובימי בן כוזיבא הי' להם הצלחה נפלאה כמבואר במדרשי חז"ל ונמשכה הצלחתם ט"ו שנה כמבואר בסדר הדורות דמה שאמרו בגמרא שהי' ב' שנים ומחצה כווננו על בן כוזיבא האחרון ולבסוף אחר כ"א שנה הי' אסון נורא ר"ל והרג רב מה שלא הי' בכל החורבנות שהי' לפניהם, וברא"ש מסכת ברכות פ' שלשה שאכלו סי' כ"ב והובא גם בב"י סימן קפ"ט בברכת הטוב דקאי על הרוגי ביתר, אמרינן בירושלמי כשנחרבה ביתר נגדעה קרן ישראל ואינה עתידה לחזור

ו י ו א ל מ ש ה

פח

עד שיבוא בן דוד, ולכך סמכוה אצל בונה ירושלים. והנה אנשי ביתר היו צדיקים גמורים כאשר הבאתי למעלה, ונגדעה על ידם קרן ישראל, כי מעשה דחיקת הקץ לפני זמנו רע וזר יותר מכל העבירות ואפילו החמורה שבחמורות שבכל התורה כולה. ולכן הזהיר אותנו הכתוב לידע זה בידיעה ברורה שאם בזה לוקחין מעצמם שלא כדת הוי ודאי מינות וכפירה גמורה ר"ל. ושפיר מפרש בזה הכלי יקר שאי אפשר להתחיל התורה טרם שיהי לנו ידיעה ברורה בזה.

ומיושב הלשון שאמרו חז"ל עברו על הקץ ועברו על השבועה שחלקן בתרתי כי באמת העברה על הקץ הוא בעצמו איסור גדול ונורא, מלבד איסור השבועה כי הוא לגמרי נגד האמונה כמבואר. ומיושב גם מה שאמרו במכילתא על זה ובתורתו מאנו ללכת כי אי אפשר להתחיל בתורה בחושבם ללכת בעצמם מהגלות כמפורש לעיל. גם י"ל דכבר עמדו הראשונים ז"ל במה שנאמר אנכי ה' וגו' אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ולא אמר אשר בראתי שמים וארץ, ותי' שבריאית שמים וארץ לא נודע לבני אדם אלא לחכמים גדולים, אבל ביציאת מצרים ידעו הכל את מעשה ה' כי נורא הוא והוכרחו להתחיל התורה בזה, עי' ראב"ע ושאר ראשונים ז"ל. וא"כ לפי דעת בני אנשים שהלכו מעצמם טרם שהי' ההתגלות הנורא בגבורת ה' לא הי' בזה יסוד להתחלת התורה שכל התורה"ק מיוסדת על יציאת מצרים, כמו שביאר הרא"ה בספר החינוך כ"פ ובשאר ספה"ק, ולכן אמר על זה ובתורתו מאנו ללכת, שא"א לבוא לקבלת התורה לפי דרכם שאפשר ליקח גאולה מעצמם. ובגאולה העתידה שיציאת מצרים יהי' טפל, ואית מאן דאמר שיתבטל לגמרי הזכרת יציאת מצרים, וע"כ שיהי' בו התגלות להוראת אמונה יותר מביציאת מצרים, דאל"כ האיך אפשר שיתבטל יציאת מצרים מה שממנה בא עיקר האמונה בתורה"ק. ועכ"פ מי שחושב שאפשר להתעצם ולצאת מן הגלות מעצמו ובידינו הוא נגד האמונה בהשי"ת ובתורתו הקדושה בתכלית.

מו

והנה אנו רואים בדברי הרמב"ם ז"ל בכמה מקומות שהי' מתירא מהסומכים על המופתים וטרח לבאר בהלכות יסודי התורה פ' ז' שלא כל העושה אות או מופת מאמינים לו שהוא נביא שאפשר שיעשה אות ומופת ואינו נביא וזה האות יש לו דברים בגו אלא באדם שהיינו יודעים בו מתחלתו שהוא ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו שנתעלה בהן על כל בני גילו והי' מהלך

ו י ו א ל מ ש ה

פמ

בדרכי הנבואה בקדושתה ובפרישותה, מעמידין אותו על חזקתו, וכן האריך עוד בפ"ח שם שכל מיני מופתים אינם דברים ברורים להאמין בהם שגם במרע"ה לא בשביל המופתים האמינו בו, וכל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאו, לא להביא ראיה על הנבואה, אבל האמונה במרע"ה הי' בשביל שבעינינו ראינו במעמד הנבחר כמו שנאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך יאמינו לעולם, מכלל שקודם דבר זה לא האמינו בו נאמנות שהיא עומדת לעולם. והאריך בזה שלא להאמין לשום אות או מופת לשנות ח"ו ממה שמבואר בתורה"ק. ולשון הסמ"ג בהקדמתו לס' העשין אמר לו הקב"ה למשה בתורה שאני רוצה ליתן איני רוצה שיאמינו כך ע"י אות או מופת אלא ע"י שישמעו באזניהם שאני מדבר עמך ולכך עשה הקב"ה את הדבר הזה שכשיהיו ישראל בגולה אם יאמר להם עכו"ם או ישמעאל לעזוב תורתם ויתן להם אות או מופת, יכולין ישראל לענות לו אפילו תרבה אותות ומופתים כמשה בן עמרם לא נאמין לך בחילוף תורתנו, אלא אם כן נשמע באזנינו שידבר ה' עמך כמו שדבר עם משה, כי אפילו משה בחירו נאמן ביתו לא רצה שנאמינהו בתורה אלא ע"י מה ששמענו שידבר עמו וכו'. ולפי שאמרנו שאין להאמין באות או מופת להחליף תורתנו האידך יש לו יכולת לעשות אות או מופת, שנאמר כי יקום בקרבך וגו' ונתן אליך אות או מופת וגו' ובא האות והמופת וגו' כי מנסה ה' אלקיכם אתכם, הרי פי' לך שזה האות והמופת אינו מכח ע"ז שלו, אלא הקב"ה עושה זה האות לנסות בו את ישראל יעיי"ש. וכעין זה כתבו כמה ראשונים ז"ל, ועי' עוד ברמב"ן וספורנו פרשת ראה.

ג שם באגרת תימן שכתב הרמב"ם ז"ל נגד משיח שקר שהי' או, ואמרו עליו שהוא עושה מופתים גוראים ונמשכו אחריו הרבה מהעם גם מחכמי ישראל, ולבסוף שפט הרמב"ם ז"ל כי לא בודון ובקלות ראש אמר שהוא משיח אלא שהשתטה ונפסד ציורו זרעיונו יעיי"ש. וחזינו בזה שאף איש משוגע יוכל לפעול בדמיונות שוא שיאמרו עליו מופתים גוראים, ואי אפשר לומר שהי' ע"י כישוף שהרי כתב עליו הרמב"ם ז"ל שלא הי' בודון ובקלות ראש, ואלו הי' מכשף אין לך זדון וקלות ראש יותר מזה, ובה' יסודי התורה כתיב כמה פעמים שמופתים אפשר שיהי' בלט וכישוף, ובמקום אחר כתב שבמופתים אפשר שיש דברים בגו, ומזה משמע שכיוון על דברים אחרים שאינן כישוף. וכן הוא בספורנו פרשת ראה. ובגמרא ע"ז דף נ"ד טרחה ליישב המופתים שנעשים לע"ז עד שלבסוף הוכרח לומר שהוא בשביל שהבא לטמא פותחין לו.

ויואל משה

צ

ואלו הי' ע"י כישוף מעיקרא לא קשה מידי שכבר נודע שהי' כח לכשפים עד שאמרו חכ"ל שמכחישין פמליא של מעלה ר"ל כחות העליונים במערכת השמים לשנות הטבע. והראב"ע כתב בפרשת ראה עה"כ ובא האות והמופת וגו' כי מנסה ה' וגו', בעבור שעזבו ולא המיתו ונסיון ה' להראות צדקת המנוסה. ומבואר בלשון זה שני ענינים: הא' שבעבור שהניחו את המדבר נגד האמונה לכן בא עליהם העונש להביאם לידי נסיון במה שבא האות והמופת, והב' כי ע"י נסיון נתראה צדקת המנוסה.

ובספר חסידים סי' נ"ט כתב להזהיר מאוד על הלאו דלא תנחשו, והביא כמה ניחושים שנוהגים בני אדם, כמו אם רואין אש וגחלת בוערת מעומד אומרים יהי' לנו אורח, ואם תכביהו במים יפול האורח במים, וזהו ניחוש שאסור, ואמת ויציב הדבר, כמה בני אדם ניסוהו, אך הוא השטן הוא המתעה אותם כשרואה השטן שזה מנחש ואומר יפול האורח במים, אז אומר השטן אלך ואפיל האורח במים להטעות זה להיות לסימן בידו לנחש, עכ"ל. וחזינן בזה שאף כדי להכשיל את אחד מישראל בלאו גרידא של לא תנחשו, הולך השטן להפיל בחוץ אורח במים, והאורח הזה אינו יודע מאומה מה זה ועל מה זה נפל במים בחנם בלא דבר. גם אותו המנחש אינו עושה שום פעולה ואינו מכשף כי לא דבר שם בספר חסידים ממכשפים אלא מלאו דלא תנחשו גרידא שרגילים בני אדם לעבור בדיבור בעלמא, והשטן מטריח כ"כ לעשות מעשה בשביל להכשיל אחד מישראל בלאו שאין בו מעשה אלא דיבור, ומכל שכן כשהשטן בא להכשיל את כלל ישראל בעיקרי האמונה ולעכב ח"ו את גאולתן שנגד זה הוא כל מלחמתו העצומה, שבודאי עושה מעשים אשר לא יעשו להטעות את ישראל באופנים נוראים ר"ל.

ואמרו חכ"ל בחולין דף מ"ג על מה שנשאר איוב בחיים אין מזכירין מעשה נסים. וגדולה מזו אמרו (ב"ב ט"ז ע"ב) קשה צערו של שטן מצערו של משל לאומרים שבור את החבית ושמור את יינה, והרי יש להשטן כח לעשות נסים גדולים מאוד, ובמדרש רבה אצל דור הפלגה עה"כ וימצאו בקעה ר"כ אמר וימצאו אם ללצים הוא יליץ, וביאר שם ביפ"ת שהי' מציאה ממש שמתחלה לא היתה בקעה גדולה זו ולשעה עשאה ה' כמו שיקרה לפעמים שמתחדש בקעה במקום הר וגבעה ע"י רעש שבקע ההר ועשה זה להם ה' משום אם ללצים הוא יליץ כי בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, ולזה עשה ה' מקום באופן שיהי' מקום לרעתם, עכ"ל. ובודאי שכ"ז נעשה ע"י השטן המפתה אותם ומאתו לא תצא הרעות אלא שהקב"ה נותן כח להשטן לעשות נוראות ולכך

ו י ו א ל מ ש ה

צא

נברא כמו שדרשו חז"ל מהקרא דאם ללצים הוא יליץ בא לטמא פותחין לו. וכתב הגה"ק היעב"ץ זלה"ה בספרו מגדול עוז בעלית היראה גנוך כ"ג וז"ל בקיצור: אל יפול לב אדם עליו כראותו דברים זרים לטבע ופלאים ודוגמת נסים נעשים לפעמים ע"י מסיתים ומדיחים ואפיקורסים כמ"ש"ה כי יקום בקרבך נביא וגו' ונתן אליך אות או מופת ובא האות והמופת אל יפנה אל המעשים המתמיהים ההם ואל יחלש לבך באמונתך מהמתם ח"ו ככתוב אחרי ה' אלקיכם תלכו אותו תיראו וגו' ואל יכנס בלבבך מורא וזלתו ואינך צריך לחקור ולחפש איך ומה נעשו הדברים המבהילים אם בכשוף וכו' אלא אפילו אם ברור לך הדבר שנעשה בדמות נס נקי מכל חשד ערמה מכ"מ אל יפוג לבך ולא יסוג אחור ואל תשגיח בכל האותות והמופתים שיעשו מסיתים ומופתים להניא ללבבך מדרך תורתך וכו' כמ"ש רז"ל אפילו אם מעמיד נביא חמה באמצע הרקיע כיהושע בן נון אל תשמע לו לעבוד ע"ז או אפילו לבטל אות אחת מתוה"ק שכן כתיב כי מנסה ה' אלקיכם אתכם לפיכך ודאי מסייעין לפעמים מן השמים להצליח מעשה שטן לנסות בו לבות הישרים והתמימים לידע ולהודיע צדקתם ותמימותם. עכ"ל בקיצור ועיי"ש שהאריך טובא. ועכ"פ חזינן בכ"מ בדברי הרמב"ם ז"ל שהי' מפחד לעשות יסוד מן מופתים וכמ"ש הגר"א ז"ל בס' אדרת אלי' פ' ראה כי יקום בקרבך וגו' ונתן אליך אות או מופת דמופת הוא שינוי הטבע והוא לשון פיתוי כי שינוי הטבע מפתה לב האדם להאמין דברי המפליא לעשות.

מז

וכבר היו כמה נביאי הבעל ומשיחי שקר שהטעו את העולם במופתים ועשו חורבנות נוראות עד שזמן רב לא הי' יכולת אף בידי גדולי הדור האמיתים להציל את העם ומכש"כ בדור יתום שא"צ אף למופתים אלא אפילו בשקרים גלויים השטן מסמא את העינים שיהי' להם דמיונות כזכות כאלו הם מופתים וזה סגי להטעות את כל העולם מדרך האמת. וגדולה מזו מצינו אף בדור המדבר שהי' דור דעה וכשהחטיא אותם השטן בחטא העגל אה"כ שאמרו כי זה משה האיש, ופירש"י ז"ל כמין דמות משה הראה להם השטן שנושאים אותו באויר רקיע השמים, וזה הי' שקר גמור שלא הי' ולא נברא כי מרע"ה הי' עם ה' בשמים למעלה מכל המלאכים ושרפים לקבל תוה"ק. אעפ"כ כל העם ראו בעיניהם דמות נורא ע"י שהראה להם השטן שקר גדול כזה. ואהרן ושבט לוי וכל אותם שלא נמשכו אחר השטן ידעו האמת שהוא דמות שקר ואין

וַיֹּאֵל מֹשֶׁה

צב

בו לא מיני' ולא מקצתו, אבל לא יכלו להצילים באמרם כי הוא זה שרואים בעיניהם מה שהשטן מראה להם, עד שבא מרע"ה ונתגלה האמת.

מח

ובפרקי דר"א פ' מ"ח שסוד הגאולה במצרים נמסר לסרח בת אשר וכשבאו משה ואהרן אצל זקני ישראל ועשו האותות לעיניהם הלכו ישראל אצל סרח בת אשר ואמרו לה בא איש ועשה אותות לעינינו כך וכך, אמרה להם אין באותות הללו ממש. אמרו לה והלא אמר פקד פקדתי, אמרה להם הוא האיש שעתיד לגאול ממצרים, שכך שמעתי מאבא וכו' יעי"ש. והובא זה בקצרה בתוס' מס' סוטה דף י"ב ע"א, וכתבו לפי שכבר נכשלו על ידי בני אפרים שיצאו לפני הקץ לכן הלכו להתיעץ. ומבואר מזה שאף משה ואהרן שהשכינה שורה על פניהם ועשו כל האותות לעיניהם, עם כל זאת אמרה סרח שאין בהם ממש עד ששמעה הסימן המקובל מהאבות, והלא לא אמרו להם משה ואהרן שיעשו מלחמה נגד המצריים או שום פעולה אחרת, אלא באו בשליחות מהקב"ה שישלח מכות נפלאות על המצרים, ועי"ז הוא בעצמו ישלח אותם אח"כ, כמבואר בקרא, וא"כ אין לך ראייה גדולה מזו לאמת דבריהם, עכ"ז אמרה שלא להאמין בגאולה מפחד מכשול של יציאה לפני הקץ, ואין לנו בזה דרך אחר אלא מה שמקובל מקדמאי, לא זולת.

ובגאולה העתידה אמרו חז"ל עה"כ ישראל נושע בה' תשועת עולמים, לשעבר לא היתה גאולה שלימה לפי שהי' ע"י בשר ודם, אבל לעתיד ישראל נושע בה', הוא בעצמו יגאלם ולכן תהי' תשועת עולמים. וכן אמרו עה"כ ופדויי ה' ישובון וגו' ואומר הכתוב אני ה' בעתה אחישנה אני ולא אחר, ואין צריך להאריך כ"כ בכמה קראי ומאמרי חז"ל המפורשים בהדיא שהגלות והגאולה הם רק בידי הקב"ה והוא בעצמו יביא את הגאולה בקולי קולות כנז"ל. ולא יוכל לחשוב שנעשה מעצמנו גאולה אלא הכופר בתורה ובאמונה, והזמן סתום וחתום ואין אתנו יודע עד מה. אבל דברי חז"ל ברורים שעכשיו אין הדבר תלוי אלא בתשובה. גם ראה הרמב"ם ז"ל מבואר ומפורש בקרא כנז"ל ולכן בס' היד שדרכו לכתוב בקיצור נמרץ עיקרי הדברים שצריך לידע ולא רצה להעמיד יסוד הידיעה במלך המשיח על מופתים שהוא דרך שאפשר להביא לידי טעותים נוראים כנ"ל. ובמס' תמיד דף ל"ב ע"א שא"ל שטנא נצח, כתב שם בפ"י רבינו גרשום ז"ל כלומר אל תתמה ע"י שהשטן הוא נוצח שמתעה אותם ונותן להם גאולה ולבסוף יורידם לגיהנם, עכ"ל.

והרי שהשטן מטעה שמביא גאולה. ולכן העמיד הרמב"ם ז"ל היסוד הראשון שיהי' הוגה בתורה ועוסק במצות כדוד אביו כפי תורה שבכתב ותורה שבעל פה, ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בחקי' וזה דרך בטוח כמבואר. ואף שהביא גם בספר היד שיהי' איש פלאי שהרי כתב שיהי' בנבואה קרוב למרע"ה ועוד שאר ענינים פליאים, אבל עיקר היסוד העמיד על מה שכל ישראל יקיימו כל התורה כולה, הלואי שנזכה לראות זאת בעינינו במהרה. וזה הוא הסימן ולא זולת, וע"כ אחר שכתב הרמב"ם ז"ל שאינו תלוי במופתים סיים ועיקר הדברים ככה הן שהתורה הזאת וחוקי' ומשפטי' לעולם ולעולמי עולמים אין מוסיפין עליהם ואין גורעין מהם, כי אם נחשב שתלוי במופתים אפשר להתפתות במה שמביא ח"ו איזה הוספה או גרעון בתוה"ק, וזה שכל ישראל יעשו תשובה ויחזרו לקיום כל התורה כולה טרם הגאולה הוא מבואר בתוה"ק ואי אפשר שישתנה.

מט

והנה המהר"ל מפראג ז"ל בהגדה שלו כתב בטעם פתיחת הדלת קודם שפוך חמתך ודחה כל הטעמים שפירשו בזה, אלא האריך בטעמא דהך מנהגא דכיון שבא לעורר אז רחמים ורצון לגאולה שלימה, לפיכך אנו חייבים להודיע לבנינו ולפרסם מה שקבלה בידינו מן הנביאים שטרם שיבוא הגואל יקדים אלי' הנביא לבשר הגאולה כמו שהוא בפסוקים, וע"כ זה האות שהוא הגואל. והרי זה יסוד אמת ועיקר גדול לאמונת ביאת המשיח שאנו מצפים עליו למען לא נפול ברשת איזה משיח שקר ולפיכך נוהגין כאן לפתוח הדלת לכבודו של אלי' הנביא וגם למזוג לכבודו כוס מיוחד כוס ישועה של הגאולה הכל כדי לפרסם בפני בני ביתו ולהודיעם שהגאולה תלוי בביאת אלי' הנביא מקודם לבשר הגאולה, ועיי"ש שהאריך בזה וסיים שהוא טעם נכון וברור מתוק מדבש במנהג פתיחת הדלת. ומבואר בזה דעתו ז"ל שהסימן הברור לידע אם הוא גאולה הוא מה שאה"כ הנה אנכי שולח לכם את אלי', ואך בזה יתודע אם היא גאולה אם נראה שבא אלי' מקודם לבשר הגאולה, אמנם הרמב"ם ז"ל אין דעתו כן שהרי כתב בסוף הלכות מלכים פי"ב שהוא פלוגתא בין החכמים שיש אומרים שקודם מלחמת גוג ומגוג שהוא בתחלת ימי המשיח יבוא אלי', ויש אומרים שקודם ביאת המשיח יבוא אלי', ואין בזה הכרע, א"כ לפי דעתו ז"ל היא פלוגתא אם יבוא אלי' קודם ביאת המשיח או אח"כ קודם מלחמת גוג ומגוג, ואי אפשר ליתן בזה סימן.